

2016-2017 Siyer Mektebi Mfredatı

İMAN ŞEHİRİ MEDİNE

Medine’de Ekonomi Yönetimi ve Ticaret

13. DERS

MUHAMMED EMİN YILDIRIM

Siyer Vakfı

Medine’de Ekonomi Yönetimi ve Ticaret

GİRİŞ

A. TİCARÎ BİR MERKEZ: MEKKE

İslâm’ın neşet ettiği coğrafya olan Mekke, insanlık tarihinin ilk yerleşim yeridir.^[1] Cennet’ten dünyaya gönderilen Hz. Âdem’in ve Hz. Havva’nın uzun bir arayıştan sonra birbirlerine, buluşma mekânı olan *Arafat*’ta kavuşmaları, sonrasında *Müzdelife*’de insanlık neslinin devamı için adım atmaları, *Batnü’l-Ard/Yeryüzünün Göbeği*^[2] ve *Ümmü’l-Kurâ/Şehirlerin Anası*^[3] olan Mekke’yi başka hiçbir yerin erişemeyeceği bir değere taşımıştır. Bu değer yeryüzünün ilk mabedi olan Kâbe’nin yapılması ile çok daha farklı bir noktaya ulaşmıştır.^[4] Hz. Nuh’a gelinceye kadar bu özelliğini devam ettiren Mekke, tufan ile birlikte insanlara unutturulmuş, aradan binlerce sene geçmiş, burası Kur’ân’ın ifadesi ile “*toprağında ekin bitmeyen*” bir yere dönüşmüştü.^[5] Hz. İbrahim’in buraya ailesini gelip bırakacağı ana kadar da bu hal devam etmişti. Ne zaman ki, Hz. İbrahim ilahî bir yönlendirme ile Filistin’in el-Halil şehrinden hanımı Hz. Hacer’i ve

[1] “Yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke’yi harem kıldı.” (Buhârî, *Sayd*, 10; Müslim, *Hac*, 445, 446)

[2] Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 36

[3] En’am Sûresi, 6/92; Şurâ Sûresi, 42/7

[4] “Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (*mabed*) *Bekke*’deki, *Kâbe*’dir.” Alî İmran Sûresi, 3/96

[5] “*Ey Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını senin Beyt-i Haram’ının yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim...*” İbrahim Sûresi, 14/37

kundaktaki yavrusu İsmail’i volkanik dağlarla çevrili bu yere getirip bıraktı; o zamandan itibaren bölge farklı bir sürece girdi.

Hız. Hacer’in o büyük teslimiyet ve gayretine karşılık, Allah’ın bir hayat kaynağı olan Zemzem’i bahşetmesi ve Yemenli Cürhümi kabilesinin buraya gelip yerleşmesi, bölgeyi yeniden hareketlendirdi. O günden sonra da bu canlılık orada hiç eksilmedi.

Bazı arkeolojik kazılardan elde edilen verilere göre yeryüzünün ilk oluşumu sırasında yemyeşil olan Mekke ve çevresi, tufandan sonra geçirdiği değişikliklerle söz konusu yeşil çevresi volkanik kayalarından oluşan irili ufaklı dağ ve tepelere dönüşmüştür.^[6] Bu dağlar ve tepeler, Kâbe’nin dört bir tarafını kuşatmış bir haldedir. Mekke şehrinin etrafında 5000, Harem sınırları içerisinde 7000, toplam irili-ufaklı 12.000 dağ veya tepe vardır.^[7] Coğrafi alt yapı böyle olduğu için, ne tarıma elverişli tarlalar; ne de çok geniş çaplı hayvancılığın yapılacağı otlak araziler orada bulunmamaktadır.^[8] Bölge insanın rızık temini ve geçimlerini sağlayabilmeleri için tek yolları vardı, o da üreticisi ol(a)madıkları ticarî malların satıcısı olmak, bölge dışından alıp, hem başkalarına, hem de kendi insanlarına satmaktı.^[9] Hal böyle olunca da buradaki ticaretin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Tek geçim yolu olan ticaret burada öyle bir gelişmişti ki, bölge dini bir merkez olmasının yanında, bir de ticarî bir merkez olma özelliği de kazanmıştı.

[6] Sibâî, Ahmed, *Tarihu Mekke*, s. 15

[7] el-Hanefî, *İfadetü'l-En'am bi-zikri Ahbari Beledillahi'l-Haram*, c. 2, s. 28

[8] Mekke’nin böyle bir özelliği olmasına karşın, oraya sadece 88 km. uzaklıkta olan *Taif*, bambaşka bir iklime ve coğrafi özelliklere sahiptir. Güney Avrupa ikliminin hakim olduğu *Taif*, bu özelliği ile bölgenin en önemli tarım merkezlerinden biri olmuştur. Efedimiz’in de buyurduğu gibi: “*Taif*, Harem’in (Mekke) bostanıdır.” (Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, c. 3, s. 206) Başta üzüm olmak üzere orada hurma, hububat, şeftali, nar ve daha birçok meyve ve sebze yetiştirilmekteydi. Böyle olduğu için o verimli topraklarda birçok Kureyşli zengin sebze ve meyve bahçeleri vardı. Bahçesi olan birkaç isim saymak gerekirse, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Abbas b. Abdülmuttalib, Amr b. Âs örnek olarak verilebilir. Detaylı bilgi için bkz: İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. 1, s. 148; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Bıldân*, c. 4, s. 9

[9] O günkü Mekke’nin nüfusunun köle ve mevlâlarla birlikte onbin olduğu düşünülürse, insanlara günlük olarak en azından iki veya üç ton yiyecek gerekmektedir. Bunun da, yaklaşık yirmi deve yükü ettiği belirtilmektedir. O halde, Mekke’ye günde iki veya üç deve mal gelmektedir. Bu bilgiler bize nasıl bir ticarî zeminin olduğu yönünde önemli mesajlar vermektedir. Bkz: Güler, Mehmet Nuri, *Kur'an ile Başlayan Ekonomik Süreçte Câhiliye Kureyş Kapitalizmi'nden İslâm Kureyş Küreselleşmesi'ne*, İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafya Etütleri, Yıl: 2 Yaz 2010 Özel Sayısı, Temmuz 2010, s. 9, 10

Bölgede çeşitli zamanlarda kurulan panayırlar, bugün uluslararası ticaret fuarlarını andırmaktaydı. Başta *Hicaz* tüccarları olmak üzere, *Yesrib/Medine*, *Taif*, *Şam*, *Busra*, *Yemen*, *Hindistan*, *Habeşistan*, *Fars*, *Rum* ve *Çin* tüccarları çok sık bu panayırlara katılır, çok büyük meblağlara ulaşan alışverişler buralarda yapılırdı.^[10] Bölgenin bu özelliğini anlamak için aşağıdaki haritaya göz atmamız yeterli olacaktır:

Resim 1: Cahiliye Dönemi'nin Meşhur Pazarları, *Siyer Atlası*, s. 87, Siyer Yayınları, 2010, İstanbul

[10] Mekke ve çevresine o günkü şartlarda bu kadar çok tüccarın gelmesi ve Mekkeli tüccarların ticarî maksatla birçok bölgeye gitmeleri, orada ortaya çıkan bir hadisenin ne kadar kısa bir zamanda çevreye yayıldığını anlamamız açısından önemlidir. Nübüvvetin mesajlarının 23 yıl gibi kısa bir zaman zarfında üç kıtaya yayılmasında bölgenin bu özelliği göz ardı edilmemelidir.

Bölgede öteden beri var olan bu ticarî hareketlilik, Hz. Peygamber’in 5. göbekten dedesi olan Kusay b. Kilab’ın (v. 480?) Mekke idaresini ele alması ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Kusay b. Kilab’a kadar Mekkeliler, panayır ve pazarlarda dışarıdan gelen tüccarları karşılar, onların getirdikleri malları satın alır, çoğu zaman gerçekleşen perakende satışların bir tarafı olurlardı. Ancak büyük bir idareci olan ve Kureyş’in tarihinde çok ciddi atılımların sahibi olan Kusay, çocuklarının ticarî alanda daha aktif bir durumda da olmalarını sağladı.^[11] O günlerde ortaya çıkan bir olay bu süreci biraz daha hızlandırdı. Şöyle ki: Habeşli bir tüccar ile bazı meseleler yüzünden tartışan Kusay, sonrasında tartışmanın kavgaya dönüşmesiyle o tüccarı öldürdü ve onun mallarına el koydu.^[12] Böylelikle dışarıdan gelen tüccarlara bazı şeylere daha fazla dikkat etmeleri yönünde bir uyarı verilmiş oldu. Kusay’ın vefatından sonra ticarî faaliyetlerini genişleterek devam eden oğulları *Abdümenaf*, *Abdüddar* ve *Abdüluzza*, artık pazarda ağırlıklarını iyiden iyiye hissettirmeye başlamışlardı.

Efendimiz’in (sas) dedesi Abdülmuttalib’in babası olan Hâşim’e (v. 497 ?) gelince ^[13] Mekke’nin ticarî hayatında bir ilk yaşanmıştı. Onunla birlikte Mekkeliler artık milletlerarası ticarete başlayacak, sadece pazara getirilen malları satın alan tüccar olmaktan çıkıp, kendileri Mekke’ye mal getiren, bugünkü deyim ile ithalat yapmaya başlayan tüccarlar olacaklardı. Asıl adı Amr b. Abdümenaf olan Efendimiz’in 3. göbekten dedesine Hâşim isminin verilmesi de zaten onun dış dünyaya açılıminin bir neticesidir. Mekke’de vuku bulan bir kıtlık senesinde Filistin’den getirdiği yiyecekleri ufalayıp birbirlerine katarak ekmek yapmasından ötürü ona “kıran, ufaltan” anlamında *Hâşim* denmiştir. ^[14]

Hâşim b. Abdümenaf Kur’ân’da da zikredilen “ilâf” müessesesini kurup, ^[15] bölgenin ticaretinde tabir caiz ise yepyeni bir süreç başlatmıştır.

[11] Kusay b. Kilab hakkında daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin; *Hz. Peygamber’in Albümü*, s. 32

[12] İbn Habib, *el-Münemmak*, s. 18

[13] Hâşim b. Abdümenaf hakkında daha fazla bilgi için bkz: Yıldırım, Muhammed Emin, *Hz. Peygamber’in Albümü*, s. 30

[14] İbn Esir, *el-Kamil fi’t-Tarih*, c. 1, s. 22

[15] “Kureyş’i bir araya getirip anlaştırdığı; onları kışın (Yemen’e) ve yazın (Şam’a) yaptıkları yolculuğa alıştırıldığı için, Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve kendilerini korkudan emin kılan bu evin (Kâbe’nin) Rabbine kulluk etsinler.” Kureyş Süresi, 106/1-4

İlâf; ahid, antlaşma ve talebe binaen verilen berat anlamlarına gelir. [16] Mekke'nin soylu ve zengin kimselerinin, komşu devlet başkanları, kralları ve liderleri ile yaptıkları ticarî antlaşmaları ifade etmektedir. Bu antlaşmalara göre Hâşim, Bizans Kayser'i ile; kardeşi Muttalib ise Yemen kralı ile; diğer kardeşi Abdüşems Habeşistan kralı ile ve diğer bir kardeşi Nevfel ise İran kralı ile güvenli bir ticarî zemin oluşturdular.[17] Böylelikle çok rahat bir şekilde buralara ticarî seferler düzenlenmeye başlandı. Mevsimlere göre kış aylarında Yemen üzerine, yaz aylarında Suriye/Şam[18] üzerine fasıla vermeden ciddi kârların edildiği bu ticarî faaliyetler, Mekke'nin kalkınmasını ve soylularının zenginleşmesini sağladı. Hâşim, yol güzergâhında bulunan kabilelerle de antlaşmalar yaparak ticarî kervanların güvenliğini garanti altına aldı. Yapılan bu antlaşmalara göre de kervan güzergâhında olan kabilelerin varsa malları bunlar herhangi bir taşıma ücreti alınmadan götürülüp pazarda satılacak ve onlara paraları verilecekti. Ya da kârdan paylar verilerek bir şekilde yol güvenliği karşılığında onlar kâra ortak edilecekti. [19] Böyle bir adım hem Mekkelilerin, hem de yol güzergâhında olan kabilelerin işine geliyor ve bu ticarî seferler Mekkelilerin maddi-manevi değerlerine değer katıyordu. Artık öyle bir noktaya gelmişti ki, Mekkeliler komşu devletleri kendi toprakları gibi tanıyor, oranın idarecileri ile çok samimi ilişkiler kurabiliyorlardı.[20] Bu seferler sırasında Hâşim, Filistin'in Gazze şehrinde; Muttalib, Yemen'in Redmân bölgesinde; Nevfel ise Irak'ın Selman bölgesinde vefat edeceklerdi.[21] Yine Efendimiz'in (sas) babası Abdullah'ın Yesrib/Medine'de, Hz. Osman'ın babası Affân b. Ebû'l-Âs'ın Suriye'de, Abdurrahman b. Avf'ın babası Avf b. Abdüavf'ın Yemen'de vefat ettiklerini hatırlarsak, ticarî seferlerin o günlerde hangi boyuta geldiğini daha iyi anlarız.

[16] İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c.9, s. 10

[17] İbn Habib, *el-Münemmak*, s. 42, 45

[18] Özel anlamda Şam deyince bugün Suriye'nin başkenti Şam/Dimaşk akla gelse de, tarihte Şam çok daha büyük bir coğrafyayı içine almaktadır. İskenderun Körfezi'nden Birecik/Urfa'ya, Fırat Nehri'nin batı yakasından Basra Körfezi'ne, Akabe Körfezi'nden de Süveyş Kanalı'na ve Ariş mıntıkasına kadar olan bölgenin tamamına Şam denirdi. Bkz: Kazvini, *Asarü'l-Bilad*, s. 80

[19] Azizova, Elnure; *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, s. 357

[20] İslam'ın mesajları bölgede duyulmaya başladığında, civar devletlerde bu yeni dine ait haberlerin konuşulması, Ebû Süfyan'ın Bizans kralı Herakliyus ile Amr b. As'ın Habeşistan kralı Necaşi ile yaptıkları görüşmeler, Urve b. Mes'ûd'un onlarca kral ve melik ile münasebetinin bulunması, onların ilişkilerini anlamamız açısından önemlidir.

[21] İbn Habib, *el-Muhabbar*, s. 163

Mekke’deki bu ticarî hayatın Efendimiz’in (sas) çocukluk ve gençlik dönemlerinde aynı canlılık ile devam ettiğini görürüz. Miladi 610’da nübüvvetin mesajları Mekke sokaklarında yankılandığı zamanda da bölgenin tek geçim kaynağı ticaretti. İslâm’ın mesajlarını kabul edenlerin içerisinde de, ciddi tepkiler verenlerin arasında da tüccarlar vardı. Özellikle karşı çıkanlar, elde ettikleri ticarî kârları ve ilişkileri kaybetmemek için direniyorlardı. İslâm’ı kabul eden ve mevcut imkânlarını sonuna kadar Allah (cc) yolunda harcamaktan geri durmayan tüccar Sahabîler de vardı. Bir yönü ile hak-batıl mücadelesi o günkü zeminde tüccarlar üzerinden yürüdü dememiz, hiçte mübalağa sayılmayacaktır. Bunun nasıl olduğunu örnekleriyle ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

B. YESRİB’TEN MEDİNE’YE TİCARÎ HAYAT

Hiz. Peygamber’e (sas) 13 yıllık zorlu Mekke hayatından sonra hicret yurdu olan Medine’nin, önceki adı *Yesrib*’ti. Şehrin bilinen en eski adı olan *Yesrib*, buraya ilk yerleşen kişi olan *Yesrib b. Vâil b. Kâyine b. Mehlâbil*’den dolayı bu ismi aldığı söylenir. [22] Anlamı, “zarar vermek, karıştırmak, kötülemek, başa kalkmak, bozmak” gibi olumsuz çağrışımlar yaptığı için, Hiz. Peygamber (sas) tarafından değiştirilmiş, *Tâbe/Hoş*, *Taybe/Güzel*, gibi isimler verilmiş, ama en fazla *Medine* ismi ile anılmıştır. [23]

Yesrib’in ya da asıl/kıyamete kadar anılacak ismi ile Medine’nin sosyal, kültürel ve dini yapısı, coğrafi ve iklim şartları Mekke’den çok farklı idi. Biz meseleyi sadece ticarî noktadan ele alacağımız için çerçevemizi buna göre daraltırsak şunları söyleyebiliriz: Mekke tarıma elverişli bir yer değilken, Medine ciddi ziraâ alanların olduğu bir yerdi. Halk, geçiminin büyük bir kısmını bu yoldan temin ederdi. Yine hayvancılık alanında da Medine, Mekke’ye göre çok daha ileri boyutta idi. Ayrıca dericilik o günkü şartlarda orada çok ilerlemiş, hatta işlenmiş deri ihracatı yapılan önemli bir ticarî meta haline dönüşmüştü. Dolayısı ile Medine’deki ticarî hayat, Mekke’deki gibi sadece satış üzerine kurulan bir hayat değil, üretim ve

[22] Semhûdî, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, c. 1, s. 156

[23] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 285

işleme noktasında da epey hareketliliği olan bir alandı. Ancak ticarî hayatın büyük bir kısmı Yahudilerin elinde idi.

Efendimiz (sas) Nübüvvetin 13. yılında Yesrib'e hicret ettiğiinde, orası 10.000 nüfuslu, o günün şartları içerisinde orta ölçekli bir şehirdi. Bu nüfusun yarısından biraz azı, yani 4000 kadarı Yahudi, geri kalan 6000'i ise *Arab-ı-Arabe* diye bilinen has Araplardan oluşuyordu.^[24] Bu Araplarda kökenleri Yemen'e dayanan Ezd kabilesinin içerisindeki, beş büyük kabilenin ikisinden müteşekkildiler. Tarihte isimlerini çokça duyduğumuz bu iki kabile *Evs* ve *Hazrec*'ti. Aynı babanın iki oğlunun soyundan gelen bu Araplar, ne yazık ki asırlık çekişmeleri ile birbirleriyle savaş halindeydiler. 120 yıl süren bu savaşların en sonuncusu Medine'de bulunan Buâs mevkiinde geçtiği için *Yevmû Buâs* (M.617) diye tarihe geçmiş ve öncesindeki savaşlarda bu isimle anılarak *Buâs Savaşları* diye ifade edilmişti. Elbette ki bu kardeş kavgalarından en memnun olanlar bölgedeki Yahudilerdi. Çünkü onlar birbirlerine düştükçe, güçleri zayıflıyor, etkinlikleri kırılıyor, bunun neticesinde de Yahudiler bu ortamdan çokça istifade ederek, onlar üzerinde her türlü hâkimiyeti çok daha rahat bir şekilde sağlıyorlardı. Bundan dolayı da bazen Evs ve Hazrec arasında bir ittifak ya da bugünün lisaniyla bir ateşkes ilan edilse, Yahudiler ne yapıp edip, bunu bozmaya çalışıyor, onları yine birbirlerine düşürüyorlardı.

Orada yaşayan Yahudiler, aynen diğerleri gibi kendilerini hep seçilmiş ırk ve kutsal bir millet olarak görüyor; **“Bizler Allah'ın oğulları ve dostlarıyız”** diyor,^[25] kendi dışındakileri insanları ise Yehova'nın kendilerine hizmet için yarattığı varlıklar olduğunu iddia ediyorlardı. Böyle bir kutsal ırk mantığı onları; *“Yahudi olunmaz, Yahudi doğulur”* düşüncesine vardırmıştı. Özellikle anne Yahudi olmadıkça, asla Yahudi olunamayacağı fikri onlarda bir akide halindeydi. Böyle olmasına rağmen Medine Yahudilerinin bu temel akidelerine aykırı davrandıklarını tarihi kaynaklar bizlere nakletmektedirler. Onların Medine'de, Arap çocuklarını yanlarına alıp Yahudileştirdiklerini, Yahudi olarak onları kabul ettiklerini görmekteyiz. Bunun en temel sebebi ise, bölgeye sığınmacı olarak geldikleri için Araplar üzerinde hâkimiyetlerini kaybetmemek ve bundan siyasi çıkar elde etme adına, dinlerinin en temel akidesinden vazgeçmeleridir. Bu da gösteriyor

[24] Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 162

[25] Maide Sûresi, 5/18, Cuma Sûresi, 62/6

ki aslında Yahudiler siyasi menfaatler adına çoğu zaman dinlerine ait bazı ilkeleri çiğneyebiliyorlardı.

Bunun nasıl olduğunu şu iki örnek üzerinden daha iyi anlayabiliriz. Bu örneklerden ilki şudur: O günün Yesrib’inde isim olarak Araplaşan Yahudileri çokça görmekteyiz. Mesela *Malik b. Dayf, Ka’b b. Eşref, Cebel b. Kuşeyr* ve daha onlarca Yahudi olmalarına rağmen Arap isimleri ile bilinir, Arapçayı bir Arap kadar güzel konuşurlardı. Yahudilerin böyle Araplaşmış olarak görünmesi tamamen elde edecekleri menfaat ve çıkarlara dayanıyordu. İkincisi ise; kendi isimleri Yahudi oldukları halde baba isimleri Arap olanlar da vardı. Mesela; *Samuel b. Zeyd, Şas b. Kays, Rafi b. Harice* ve daha niceleri, bunlarda Yahudileşen Arapları gösteriyordu. Yahudilerin, baba ve anneleri Arap olmalarına rağmen, bu Arap çocuklarını yanlarına alıp onları Yahudileştirmeleri ise o günlerde başlı başına sosyal bir trajedi haline dönüşmüştü.

Yahudiler, kendileri kutsal ırk olduklarına inandıkları gibi, bölge Araplarını da buna inandırmışlardı. Ne yazık ki Arapların büyük bir kısmı onların seçilmiş, kutsanmış, yani özel insanlar olduklarına inanıyorlardı. Böyle bir inançtan dolayı da bazı Araplar, çocuklarının daha iyi yetişmeleri için, bazıları da çeşitli adaklardan dolayı kendi öz çocuklarını bu Yahudilere teslim ediyorlardı. Hatta birçok Esbâb-ı Nüzûl rivayeti, Bakara 256. ayette geçen **“La ikrahe fi’-d-din/ Din de zorlama yoktur”** ifadesinin böyle sosyal bir olay üzerine nazil olduğunu söylemektedirler. ^[26]

Efendimiz (sas) Hicretin 4. yılında Benû Nadir Yahudilerini Medine’den sürgün edeceği sırada Ensâr’dan olan bazı hanımlar, Allah Resûlü’ne (sas) müracaat ederek, bu sosyal durumdan Efendimiz’i (sas) haberdar ettiler ve çocuklarının kendilerine iadesini istediler. Bu olay üzerine inen ayet çerçevesinde Efendimiz (sas) seçim hakkını bizzat çocuklara bıraktı. İsteyenin yanında yetiştiği Yahudi aileleri ile gidebileceğini, isteyen ise kendi öz anne ve babası ile Medine’de kalabileceğini söyledi. Bu olay üzerine bir kısmı gitmeyi isterlerken, bir kısmı da Medine’de öz anne ve babaları ile kalmayı tercih edeceklerdi. Bu durumlarda gösteriyordu ki, gerçekten Yahudiler bölgede, Arapların kendilerine olan öz güvenlerini

[26] Vâhîdî, *Esbabü’n-Nüzûl*, s. 59; Taberî, *Camîu’l-Beyan*, c. 3, s. 10

sarsmış, onları büyük bir kimlik kaybına mahkûm edip, kendi üstünlüklerini onlara adeta içselleştirerek kabul ettirmişlerdi.

Arapların hali böyle iken, Yahudilerin durumu ise şöyleydi: 4000 nüfuslu Yahudiler bazı alt aileleri içerisinde barındırır da, üç büyük kabileden oluşuyorlardı. Bunlar, *Benû Kaynuka*, *Benû Nadir* ve *Benû Kurayza* idi.

Bu üç kabile adeta şehrin ticaretini kendi aralarında paylaşmış bir halde idiler. Şöyle ki; *Benû Kaynuka*, isminden de anlaşılacağı üzere kuyumculuk ile uğraşırlardı. Bunlar genellikle altın ticareti yapar, ama bunun da ötesinde tefecilik yaparlardı. Çok yüksek faizlerle özellikle Araplara borç para verir ve onları bir ömür sömürürlerdi. *Benû Kaynuka*'nın yaptıkları iş, bugünün lisanı ile konuşursak bir yönü ile para/menkul değerler borsasını ellerinde tutmak ve bu borsayı kendi lehlerinde kullanmaktı.

İkinci büyük kabile olan *Benû Nadir*'e gelince, onlar ise tarım ile uğraşırdı. Zaten *nadir* birçok anlamın yanı sıra yeşil ve çiçekli bir bitki demektir.^[27] Bunlar, özellikle Medine'nin en önemli geçim kaynağı olan hurma üreticiliği yaparlardı. Büyük hurma bahçelerinin sahipleri olarak o gün bile dışarıya ihrac edecek düzeyde bir pazar oluşturmuşlardı.

Benû Kurayza'ya gelince bunlar ise *debbağ*dılar; yani deri üretimi ve işletimi yaparlardı. Onlar bu alanda o kadar kendilerini geliştirmişlerdi ki, başta çizme olmak üzere birçok mamulün üretimi ile uğraşırlardı. Bunlar da ürettikleri bu deri ürünlerini hem Medine pazarına, hem de başka yerlere satarlardı.

Yahudiler, günümüzde bile ticaretin ana damarlarını oluşturan bu üç farklı sektörü ellerinde tuttıkları için, ticarî sahada da söz onlarındı. Onlar pazarın kurallarını koyar, fiyatları belirler, tabii ki şartları hep kendi çıkarları doğrultusunda oluşturlardı. O gün için Medine'de insanların ticaret yaptıkları dört büyük çarşı vardı. Bunlar, Zebâle mıntıkasındaki çarşı, Benî Kaynukâ' semtindeki çarşı, Safâsif'deki çarşı ve İbn Huneyn sokağının bulunduğu yerdeki çarşı idi. Bu İbn Huneyn sokağının bulunduğu yerdeki çarşı Câhiliye döneminde ve özellikle İslâm'ın ilk günlerinde en yoğun

[27] Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, s. 475

çarşı idi. Bundan dolayı o mevkiye, *Muzâhem*/Rekabet edilen yer ve *Mezâhim*/ Kalabalık, sıkışık yer denilmiştir.^[28]

Bu çarşıların ya da pazarların tüm ipleri/yönetimi de elbette Yahudilerin ellerinde idi. Mesela; meşhur pazarlarda kurulan dükkanların en işlek olanlarını ellerinde tutar, işe yaramaz kıyıda köşe de olanları ise Araplara yüksek paralarla kiraya verirlerdi. Pazardaki malların satış bedellerini kendi istedikleri şekilde belirler; satarken de alırken de hep kendileri kazançlı çıkarlardı. Onların temel mantığı şöyleydi: “*Arapların mallarından ne kapsak kârdır ve bu hususta bizler mesul ve günahkâr olmayız. Zira onlar hak yolda değildirler.*”^[29]

Efendimiz (sas) Medine pazarının bu halini çok iyi gözlemledi. Tabi sadece işin mahiyetini anlamakla kalmadı, kesinlikle bazı alternatiflerin geliştirilmesinin gerekliliğine karar verdi. Efendimiz (sas) çok iyi fark etmişti ki; eğer ticaret Medine’nin var olan, bu dört büyük çarşısında devam ettirilse, asla ipler Yahudilerin ellerinden alınamayacaktı. Çünkü işin başında pazarın şartlarını onlar koymuşlardı. Onların ellerinden bu şartları alıp, Müslümanların lehlerine dönüştürmek çok da kolay değildi. Bu gerçeği çok iyi farkedenden Efendimiz (sas) ticarî sahadaki mücadeleye yeni alternatif bir pazar oluşturarak başlanması gerektiğinin kararına vardı. Bunun üzerine Sahâbe’nin içerisindeki tüccarlarla istişare ederek Müslümanlara has bir çarşı/pazar yeri oluşturmak için seferber olundu.

Tabi bu ilk çarşı öyle çok büyük ve kapsamlı değildi; Yahudilerin çarşılarına yakın *Bakîyü’z-Zübeyr* diye bilinen bir bölgede idi. Efendimiz (sas) buraya büyük bir çadır kurdurarak, orasını Müslümanların pazarı olarak ilan etti. Artık Müslümanlar ticaretlerini bu yeni çarşıda yapacaklardı. Çok kısa bir zaman zarfında bu çadırdaki kurulan çarşı, kendinden söz ettirmeye başlamıştı. Medine’de yıllardır Arapları sömürmeye alışmış Yahudiler, böyle bir gelişme karşısında büyük bir şaşkınlık geçirdiler. Bir müddet bu yeni olayı sessizce ama sinsice izledikten sonra, kendilerine alternatif olacak olan bu pazarın bir an önce ortadan kaldırılması gerektiği kararına vardılar. Çünkü onlar çok iyi biliyorlardı ki Müslümanlar, ticarî sahada kendi ayakları üzerine durmaya başladıkları gün, sosyal ve siyasal

[28] es-Semhûdî, *Vefâu’l-Vefâ* c.1, s. 347).

[29] Taberi, *Camiu’l-Beyan*, c. 3, s. 226

hayatta da bunu başaracaklar ve artık kimselere ipleri vermeden izzet ve şeref üzere yaşayacaklardı. Böyle bir durum ise elbette Yahudileri oldukça endişelendiriyordu.

Bu endişe ilerleyen günlerde büyük bir öfkeye dönüşmüştü. Yahudilerin en meşhur şair ve savaşçılarından biri olan ve ileride Müslümanlar tarafından yaptığı ihanetlerin bir karşılığı olarak öldürülecek olan, *Ka' b b. Eşref* bir gece adamlarını da yanına alarak Müslümanların pazar olarak kullandıkları bu çadırı yıkmak için harekete geçti. Onlar gecenin karanlığından istifade ederek önce çadırın iplerini keserek, sonra orayı ateşe vererek, bu çarşmayı yerle bir ettiler. Efendimiz (sas) sabahın erken saatlerinde bu durumdan haberdar olunca, herkesin öfke ile ellerini sıktıkları bir zamanda, tebessüm etti. Sahâbe merakla bu tebessümün sebebini sorduklarında; Efendimiz (sas) dedi ki: **“Yaptığımız bu iş Yahudileri kızdırdı. Demek ki biz doğru bir iş yapmışız. Bundan sonra kendi çarşımızı öyle bir yere taşıyacağız ki, onlar bu sefer daha fazla kızacaklar.”** [30]

Efendimiz (sas) bu olay üzerine ileride Hz. Ebû Bekir'in halife seçileceği yer olan *Benû Saide Sakifesi*'nin hemen yanı başında büyükçe bir arsa satın aldı. Alınan bu arsanın üzerinde eski kabirler vardı. Böyle bir yerin çarşı olarak edinilmesinde de hikmetler olduğu muhakkaktır. Sanki Efendimiz (sas) kabirlerin olduğu bu yere çarşmayı kurdurarak, ticarete dalıp, ölümü unutmaları diye tüccarlara fiili bir nasihat ortamı oluşturmak istemiş gibidir. Efendimiz (sas) çarşı için alınan bu arsayı kıyamete kadar Müslümanlara bu iş için vakfetti. Burada kalıcı bir çarşı inşa ederek, tüm Müslüman tüccarları buraya davet etti ve bu çarşının kurallarını bizzat kendisi koydu. Mesela; Efendimiz (sas) bu çarşıda yaptığı dükkânları aynı kişilere kiraya vermek yerine, hiçbir kira bedeli almadan sabahın erken saatlerinde kim erken gelirse ona verilmesi gerektiği kararını çıkartmıştı. Buyurmuşlardı ki: **“İşte bu sizin pazarınızdır, burada sabit köşeler, yerler edinmeyin.”** [31] Efendimiz (sas) böyle yapmakla da, ticaretin tekelleşmesini önledi ve tabi ki Müslümanlar arasında tatlı bir yarış oluşturarak, Yahudilerin ellerinde olan ticaret hacmini kademeli olarak Müslümanların eline geçirtti. Yavaş yavaş Yahudiler ellerindeki imkânları kaybetmeye

[30] Semhûdî, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, c. 1, s. 539, 540

[31] Semhûdî, *a.g.e.*, c. 1, s. 539

başladılar ve çok değil dört yıl içerisinde Medine’nin ticaretinin büyük bir bölümü Müslümanların eline geçti.

C. İSLÂM TOPLUMU’NUN OLUŞUMUNDA ÇARŞININ YERİ

Hz. Peygamber’in (sas) Medine’de İslâm toplumunu oluştururken o sürecin önemli bir basamağı olan pazar/çarşı tanzimini de içine alacak şu yedi projeyi hayata geçirdiğini görmekteyiz:

- 1- Mescid
- 2- Menzil
- 3- Mektep
- 4- Muahât
- 5- Vesika
- 6- Ordu
- 7- Çarşı

Birer cümle ile bunların neler olduğuna bir bakalım, en son çarşı/pazar meselesinde atılan adımların neler olduklarına dikkat edelim.

1- Mescid: Mescid/Cami, İslâm toplumunun kalbi olduğu için Efendimiz (sas) Medine’ye ayak basar basmaz Kuba’da ilk mescidin temellerini atmış, sonra Medine’nin içlerine doğru gelmiş, Neccaroğulları mahallesinde iki yetim çocuğa ait olan arsanın üzerine devesinin çökmesi ile orayı da mescid olarak edinmişti. Altı ay süren inşaat süreci ile tamamlanan bu mescid, Mescid-i Nebevî olarak belirlenmiş ve burası Medine’nin merkezi olmuştu. ^[32]

2- Menzil: Efendimiz’in (sas) kalacağı ev/evler menzil diye isimlendirilmiştir. Mescid’in inşaatı bitene kadar Efendimiz (sas) Halid b. Zeyd’in yani İstanbul’un manevi fatihi olan Ebû Eyyüb el-Ensârî’nin evinde kalmış, sonra kendisi için mescide bitişik olarak yapılan odalara geçmiştir. İlk inşa anında Hz. Sevde ve Hz. Aişe’nin kalmaları için iki oda şeklinde yapılan bu evler, daha sonraları Peygamber evinin sultanları olan annelerimizin sayısı arttıkça çoğalmıştır. Bu odaları sadece barınma maksatlı yerler

[32] Semhûdî, *Vefai’l-Vefa*, c.1, s. 334

olarak düşünmemeli, İslâm toplumunun oluşumunda birer mektep gibi kullanıldıkları unutulmamalıdır.

3-Mektep: Mektep'ten kastımız, Efendimiz'in (sas) hem evsiz fakir Müslümanların barınmalarını sağlayacak, hem de onların yetişmesine zemin olacak *Suffa* 'yı tanzim etmesidir. Aslında *Suffa Mektebi*, Mekke'de kurulan *Dârü'l-Erkâm*'ın bir devamı niteliğindedir. Efendimiz (sas) mescidini inşa eder etmez, oranın arkasını bu iş için ayırmış, süreç içerisinde dört yüz kişinin eğitim göreceği bir yere dönüşmüştü. İlk günlerde atılan bu adımın talim ve terbiye sahasının işin temelinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu anlamamız açısından önemlidir. [33]

4- Muahât: Muahât, Ensâr-Muhacir kardeşliğidir. Kardeşlik, İslâm toplumunun mayası olduğu için, Efendimiz (sas) her şeylerini Mekke'de bırakıp gelen Muhacirleri, iman adına yurtlarını bu Müslüman kardeşlerine açan Ensâr'a kardeş kılacaktı. Kaynaklarımızın bize verdiği bilgilere göre Mescid-i Nebevî'nin inşaatı bitince Efendimiz (sas) Enes b. Malik'e, Müslümanları ya Enes'in annesinin evinin önüne, ya Mescid'in avlusuna çağırmasını istemiş, gelen Müslümanlardan, İbn Sa'd'a göre 50 Muhacir'i, 50 Ensâr'a, [34] Makrizi'ye göre ise 83 Muhacir'i, 83 Ensâr'a kardeş kılmıştı. [35] Böylelikle Sahâbe arasında bambaşka bir iletişim bağı kurmuş bu da İslâm toplumunun gelişim sürecini hızlandırmıştı.

5- Vesika: Tarihe *Medine Vesikası* diye geçen bu önemli adım, İslâm Devleti'nin ilk anayasasıdır. Merhum Muhammed Hamidullah Hocamız'ın da, belirttiği gibi *yeryüzünün ilk yazılı anayasası* [36] olma özelliğini taşıyan bu 47 maddelik vesika, [37] gerçekten üzerinde çalışmayı çokça hak edecek önemli bir konudur. Yazılan bu anayasanın 1'den 23'e kadar olan maddeleri Müslümanları, 24'ten 47'e kadar olan maddeleri ise Yahudileri ilgilendirmekteydi. Efendimiz (sas) bu antlaşma ile belli şartlar çerçevesinde

[33] Bkz: Yıldırım, Muhammed Emin Yıldırım; *Nebvî Eğitim Modeli Darü'l-Erkam*,

[34] İbn Sa'd, *Tabakât*, c.1, s. 238

[35] Makrizi, *İmtâü'l-Esmâ*, c. 1, s. 69

[36] Hamidullah Hoca şöyle demektedir: “*Bu belge ilk İslam Devleti'nin anayasası olmasının yanı sıra, aynı zamanda yeryüzünde bir devletin ortaya koymuş olduğu ilk yazılı anayasa olma özelliğine de sahiptir.*” Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 167

[37] Hamidullah Hoca bazı alt maddeleri de, birer müstakil madde başlığı olarak ele alarak vesikanın 52 maddeden oluştuğunu söylemektedir. Maddelerin detayları için bkz: Hamidullah, Muhammed; *İslam Peygamberi*, c. 1, s. 177-182

Yahudilerin ellerinde var olan siyasi üstünlüklerini kontrol altına almış ve o güne kadar ‘*astığım astık, kestiğim kestik*’ mantığında olan Yahudileri de bu anayasanın çatısı altında/kuralları çerçevesinde yaşamaya mecbur etmişti. Tabii Yahudilerin bu antlaşma metnini neden kabul ettikleri meselesi de önemli bir bahistir. Bu konuda birçok neden sayılabilir; ama özellikle birkaç tanesini belirtmek gerekirse, en başta Müslümanların siyasal anlamda güç kazanmalarını ve Bedir savaşının galibi olarak Medine’ye dönmelerini söyleyebiliriz. Ayrıca, Efendimiz’in (sav) düne kadar birbirlerini yiyen Evs ve Hazrec kabilelerini birbirlerine ve Muhacirleri de onlara kardeş kılmasının ve bu kardeşliğin destansı bir boyuta varmasının da etkileri vardı. Bir diğer husus ise üzerinde ittifak edilen antlaşma metni, sadece Müslümanlarla Yahudiler arasındaki hukuku düzenlemekle kalmıyor, Yahudilerin kendi aralarındaki hukuku da düzenliyordu. Mesela; hiçbir hukuksal zemine dayanmayan ve tamamen ailevi bir üstünlük eseri oluşturulan diyet bedellerindeki haksız oranlar eşit düzeye çekiliyor; toplumda var olan ayrıcalıklar tamamen ortadan kaldırılıyordu. İşte bu ve daha nice sebeplerden dolayı Yahudiler, *Medine Vesikası*’nı kabul ediyor ve bu hukukun içerisine dâhil oluyorlardı.

Efendimiz (sav) bu adımları atarken ihanetleri içselleştiren bu toplulukların rahat durmayacağını çok iyi biliyordu. Bunun için de hiçbir zaman tedbiri elden bırakmıyordu. İlk iş olarak Zeyd b. Sabit’e onların yazı ve konuşma dilleri olan İbranice’yi öğrenmesini emrediyordu. Zeyd, bu emir gereği 15–17 günlük kısa bir zaman zarfında bu dili, meramını ifade edebilecek düzeyde öğrenerek, Allah Resûlü’nün (sas) bu konudaki ihtiyaçlarını karşılıyordu. ^[38]

6- Ordu: Devlet olmanın bir gereği olan askeri birlik oluşturma meselesi de ihmal edilmedi ve İslâm toplumunu oluştururken Efendimiz (sas) bunun içinde gerekli adımları attı. Öncesinde istihbarat teşkilatını andıran bir ekip kurdurdu. Başına Aşere-i Mübeşşere’nin iki önemli ismi, *Talha b. Ubeydullah* ile *Said b. Zeyd*’i görevlendirdi. Onlar Medine çevresinde dolaşacaklar, tabir caiz ise bölgede kuş uçsa bundan Efendimiz’i (sas) haberdar edeceklerdi. Bu adımın arkasından nazil olan Hac Sûresi’nin 39-41.

[38] Hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 1, 641-643

ayetleri ile kıtal/savaş izni verildi,^[39] böylece Sahâbe cihad meydanlarına çıkmaya başladı. Önceleri küçük birlikler halinde olan bu seferler, daha sonraları büyüyerek ordulara dönüştü. Amaç, İslâm ile insan arasındaki suni/beşeri engelleri kaldırmak, araya giren sorunları bertaraf etmektir.

7- Çarşı: Medine Çarşısı ya da İlk İslâm Pazarı, Hz. Peygamber'in (sas) attığı adımların en önemlilerinden biriydi. Bu işi nasıl yaptığını önceki sayfalarda zikrettik. Atılan bu büyük adım Müslümanları, Yahudilere bağımlı bir halde yaşamaktan kurtarmış, sömürülmekten ve pasif bir halde yaşamaktan, güçlü ve toplumda söz sahibi olacakları bir konuma onları yükseltmişti. Efendimiz'in (sas) tüccar sahabîlerle istişare ederek oluşturduğu bu pazarda, birçok yeni sayılabilecek işler yapmıştır. Bir yönü ile İslâm'ın ticarî hayata kazandırdıkları da diyebileceğimiz bu işlerin bir kaçına burada değinmek istiyoruz.

a. Pazarda tekelleşmeye son verilmesi

Efendimiz (sas) kurdurduğu Medine çarşısında gücün, sermayenin bir elde toplanmasına engel olmak için, sabit dükkânlar yerine, tatlı bir rekabet sistemi ile “erken gelen güzel yeri alır” yarışını başlattı. Bunu da son güne kadar, büyük bir kararlılıkla uyguladı. Mesela; Sahâbî'den birinin çarşı içerisinde kendisine sabit bir çadır kurdurduğunu öğrenince, o çadırı yaktırdı ve asla pazar içerisinde tekelleşmeye meydan vermedi. ^[40]

b. Pazar vergisinin kaldırılması

O gün için ister Mekke'de, ister Medine'nin diğer çarşılarında esnaf-tan işgaliye bedeli gibi bir pazar vergisi alınır. Efendimiz (sas) kurduğu bu ilk İslâm pazarında böyle bir vergiye son verdi ve bir emirname yayınlarak: **“Burada hiç kimseden hiçbir şey karşılığında vergi alınmayacaktır.”**^[41] dedi.

[39] Ayetler şöyledir: “Kendileriyle savaşılana (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kadirdir. Onlar, başka değil, sırf “Rabbimiz Allah'tır” dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir. Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır.” (Hac Sûresi, 22/39-41)

[40] Semhûdî, a.g.e., c. 1, s. 540

[41] Semhûdî, a.g.e., c. 1, s. 540

c. Faizin her çeşidinin yasaklanması

O zamanda ticaretin en belirleyici faktörü olan faizi Efendimiz (sas) Allah’ın haram kılması ile beraber tamamen toplumdan sökülüp atılması için çok önemli adımlar attı. Borçlu ile alacaklı arasında hukuku yeniden tanzim ederek, bir tarafın suistimal etmemesini, diğer tarafın fırsatçılık yapmaması için ne gerekiyorsa onları yaptı. Öyle bir duruma geldi ki, faiz üzerine yürüyen alışlagelmiş cari sistem çok değil, Medine’de, hicrî 6. yılın sonlarında toplumun sosyal ve ticarî hayatından tamamen kaldırıldı.

d. İhtikâr yani stokçuluğun her türünün kaldırılması

Malı ederinin üzerinden daha fazla satma işini Efendimiz (sas) yasakladı. Böyle yapanları sert bir şekilde uyardı, bazen fiili müdahalelerde bulundu. Onların halini Efendimiz (sas) şöyle beyan ediyordu: **“Stokçu/karaborsacı ne fena bir kuldur; fiyatların düştüğünü öğrenince üzülür, yükseldiğini duyunca sevinir.”**^[42] Yine başka bir hadisinde: **“Uzak yerden bedeller ödeyerek mal getiren tüccar rızıklandırılmış, malı stoklayıp ondan haksızca kazanç elde etmek isteyen ise lanetlenmiştir.”**^[43] dedi. Bu uyarıları duyan Sahâbe, ihtikâr konusunda oldukça titiz davrandı.

e. Piyasada serbest ve adil rekabetin sağlanması ve haksız rekabetin yasaklanması

İslâm ticaretin serbest rekabetini engellemedi; Pazar içerisinde haksız mağduriyetlere yol açmamak kaydıyla bu rekabetin devamiyetini sağladı. Ancak, ortaya haksız bir rekabet girince, anında ona müdahale etti. Bu dediğimiz şey o günün dünyasında çokça olan bir şeydi? Nasıl oluyordu mesela? Medine’nin köylerinden pazara çeşitli ürünler satmak için gelen köylüler vardı. Bunlar Medine’nin dışında oldukları için fiyatlardan habersizleriydi. Ne yapıyordu tüccarlar ya da simsarlar? Köylüyü pazara gelmeden yolda yakalıyor; ellerindeki malları ucuza kapatıyor; getirip pazara çok büyük kârlarla satıyorlardı. Efendimiz (sas) bundan haberdar olunca, yolda köylüden mal alımını yasakladı. **“Bırakın gelsinler pazara, fiyatları görsünler, öylece talip olun mallarına”** dedi. Bu işleme o günün dünyasında *telâkkü’r-rukban* deniyordu. Buhârî’de Abdullah b. Ömer, bu meseleyi şöyle anlatır: **“Biz (şehre mal getiren) ticaret kafilesini yolda (pazar**

[42] Zebidî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, ter: Ahmet Naim, Kamil Miras, c. 6, s. 449

[43] İbn Mace, *Ticarât*, 12; Dârimî, *Buyû*, 12

dışında) karşılar, erzakı onlardan ucuza satın alırdık. Hz. Peygamber (sas) erzak pazarına ininceye kadar aldığımızı satmamızı yasakladı.” [44] Efendimiz (sas) yine bu işi yasaklama noktasında şöyle buyurmuştur: **“Şehre mal getiren ticaret kafilesini yolda karşılamayın. Kim karşılar da ondan bir şey satın alırsa, malın (ilk) sahibi pazara indiğinde muhayyer olur.”** [45] Tüm bu uyarıları ile Efendimiz (sas) pazarın şartlarından mahrum olan köylü ve uzaktan gelen tüccarların mağdur olmalarını önlemiş, onların pazara dahil olmalarının önündeki engelleri kaldırmıştır.

f. Malın mal ile eşyanın eşya ile takasının yasaklanması

Bunu da Efendimiz (sas) yine mağduriyetleri önlemek için yaptı. Ortada iki mal varsa, önce birinin satışı gerçekleşsin; bedeli belli olsun. Sonra diğersinin satışı gerçekleşsin, onun da bedeli belli olsun. Malı mal ile değiştirmek, taraflardan birini mağdur edebilir endişesi ile takası yasaklandı. Abdullah b. Ömer, bu meseleyi bize şöyle anlatır: *“Biz Resûlüllah (sas) zamanında yiyecek maddelerini satın alırdık da onları satmadan evvel, aldığımız yerden başka bir yere nakletmemizi emredecek birilerini bize gönderirdi.”* [46] *Ben Resûlüllah zamanında götürü usulü erzak satın alan öyle kimseler gördüm ki onu (olduğu yerde) satmaya kalkıştıklarında yükleyip (başka yere) nakledilinceye kadar dayak yerlerdi.”* [47]

Yine Efendimiz (sas) mülkiyetinde olmayan bir malın satımını, mahsulü kaldırmadan faraza satışı ve alışı da yasaklamıştır. Bu konuda da şöyle buyurmuştur: **“Yanında (mülkiyetinde) bulunmayan bir malı satman helal değildir; teslim almadan önce satılan malın kârı da helal değildir.”** [48]

Yasaklanan alışveriş türü sadece bu değildi. Bugün hadis ve fıkıh kitaplarımızda detaylıca anlatıldığı üzere on üç farklı uygulama yasak kapsamına alındı. Bunlardan birkaçına biz değindik, ancak toplu bir şekilde görmek için bu konuda yapılmış bir çalışmayı sizlerle paylaşıyoruz. [49] Bu tablo üzerinden daha iyi anlaşılacaktır.

[44] Buhârî, *Buyû*, 72; Nesâî, *Buyû*, 57

[45] Müslim, *Buyû*, 17; Ebû Dâvud, *Buyû*, 43

[46] Müslim, *Buyû*, 33; Ebû Dâvud, *Buyû*, 65

[47] Buhârî, *Buyû*, 54; Müslim, *Buyû*, 37, 38

[48] Ebû Dâvud, *Buyû*, 68; Tirmizî, *Buyû*, 19

[49] Azizova, Elnure; *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*; s. 367, 368

İSLÂM’IN YASAKLADIĞI ALIŞVERİŞ ŞEKİLLERİ

ALİŞ VERİŞ	UYGULAMA ŞEKLİ	ÜRÜN	YASAKLANMA SEBEBİ
Hadarînin bedevî adına satışı (بيع حاضر لباد)	Hadarînin, çöle yetiştirdiği/ürettiği ticarî ürünü şehirde satmaya getiren bedevîden daha uzun sürede daha yüksek fiyata satacağı vaadiyle alması	Çöle has herhangi bir ticarî ürün	Satıcı vekilinin (hadarî) haksız yere kâr sağlaması, gerçek ürün sahibinin (bedevînin) hakkını tam alamaması
İlkâü'l-hacer (بيع إلقاء الحجر) veya er-Remyü bi'l-hasât (الرمي بالحصاة)	Ürünü taş atarak seçmek, alanını veya miktarını belirlemek suretiyle daha önceden tesbit edilen fiyat üzerinden yapılan satış	Hayvan, tarla veya çarşı ürünü	Müşterinin sınırlı muhayyerlik hakkı
Habelü'l-hable (حبل الحيلة)	Gebe hayvanın karnındaki dişi yavrusunun ileride doğacak yavrusunun satışı	Hayvan	Ürünün meçhullüğü
Muâveme (المعامرة)	Ağaç veya tarlanın bir veya birkaç senelik ürününün önceden satışı	Ziraî ürün	Ürünün meçhullüğü
Muhâdara (المخاضرة)	Ağaçtaki ürünün henüz olgunlaşmadan satışı	Hububat	Semen ile satılan nesne arasındaki denkleğin meçhullüğü
Mülânese (الملازمة)	Satılan nesneye sadece el ile dokunmak suretiyle satışın gerçekleşmiş olması	Kumaş veya giysi	Müşterinin muhayyerliğinin kısıtlılığı, kandırılma ihtimali
Müzâbene (المزابنة)	Ağaçtaki yaş hurmanın tahmin edilerek, ölçekle kuru hurma mukabilinde satışı (daha sonra tartılmasının ardından fazlası geri alınmak, eksigi tamamlanmak (şartıyla	Ziraî ürün	Mahsülün ölçek, tartı ve sayısı bilinmeden tahmininin şikayetleri doğurması

ALİŞ VERİŞ	UYGULAMA ŞEKLİ	ÜRÜN	YASAKLANMA SEBEBİ
Neceş (النحش)	Alışveriş sırasında satıcıyla önceden anlaşmış birinin gerçek müşteri olmadığı halde malın daha yüksek fiyata satılabilmesi için öylemiş gibi yaparak gerçek müşterileri kandırması	Herhangi bir ticarî ürün	Ürünün değerinden fazlasına satışıyla alıcının aldatılma durumu
Telekka'r-rukân (تلقى الركبان)	Yabancı ticaret kafilelerinin şehir dışında karşılanarak pazardaki fiyatları araştırmalarına fırsat vermeden mallarının alınması	Herhangi bir ticarî ürün	Satıcının muhayyerliğinin kısıtlanması
Tasriye (التصرية)	Hayvanın bol sütlü gözükmeye için birkaç gün sütünün sağılmadan çarşıya çıkarılması	Süt hayvanı	Ürünün müşteriye olduğundan farklı gösterilmesi
Urban (العربان)	Alicının ürün için önceden belli bir meblağ (kaparo) ödeyip daha sonra almaktan vazgeçtiği takdirde parasının iade edilmeyeceği şartıyla yapılan satış sözleşmesi	Köle dahil herhangi bir ticarî ürün	Satıcının haksız yere kâr sağlaması ve alıcının mağduriyeti

g. Devletin piyasaya müdahalesinin yasaklanması

Devletin piyasaya müdahale ederek, bir malın alt ve üst fiyatlarını belirlemesini Efendimiz (sas) yasaklamıştır. Buna fıkıhta, “*narh*” denir. Devletin piyasaya müdahale ederek, bir malın taban ve tavan fiyatlarını sabitleyerek kârlara belli oran getirilmesini Efendimiz (sas) hoş karşılamamış, çok zaruri durumlarda bile asla bunu yapmamıştır. Çünkü bu, mal sahibinin mağduriyetine yol açabilirdi. İslâm sadece müşteriye/alıcıyı düşünmedi, satıcıyı da mağdur etmedi, onun da hakkını korudu. Bundan dolayı ne zaman Efendimiz’e: “*Ya Resûlullah! Falanca mal da sıkıntı var, fiyatlar aşırı arttı, buna bir sınır koysanız*” diye bir talep gelse Efendimiz (sas) bunu asla tasvip etmemiş ve pazara devlet müdahalesine/dışardan suni müdahaleye asla izin vermemiştir. Efendimiz’in (sas) bu tarz taleplere karşı sözü şu olmuştur: “*Narh koyan, bolluk ve darlık veren, rızıklandırılan ancak Allah’tır. Mal ve canına yönelik bir zulmün sebebiyle, her-*

hangi bir kimse hakkını benden davacı olduğu halde Rabbime kavuşmak istemem.”^[50]

Çok geniş bir mesele olan bu alanı fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerine havale ediyor ve bu kadarı ile iktifa ediyoruz.

D. İSLÂM’IN TİCARETE HEDİYE ETTİĞİ BİR KURUM: HİSBE

İslâm’ın hayat veren mesajlarını anlayan ve gereklerini yerine getiren Müslümanlar insanlığa çok önemli müesseseler hediye etmişlerdir. Merhum İbrahim Canan Hoca, İngiltere’nin Leeds Üniversitesi’nde hocalık yapan M.R.Y. EBIED, Araplar ve Samiler üzerinde araştırmalar yapan M.J.L. YOUNG’un bu husustaki beyanlarını şöyle aktarır: “*Ortaçağ, modern dünyaya üç mühim müessese miras bıraktı: Hastane, Rasathane ve Üniversite. Çoktandır biliyoruz ki, bunlardan ikisi İslâm Medeniyeti’nden dünyaya intikal etmiştir. Birçok astronomik âletler, Yunanlılar tarafından icat edilmiş de olsa, Rasathane Müslüman halifelerin, bir başka deyişle İslâm Peygamberi Muhammed’in takipçilerinin himayesinde dâimi bir müessese halini almıştır...*”^[51]

Batılı bilimadamlarının burada hastane ve rasathaneyi Müslümanlardan öğrendiklerini itiraf etmelerine rağmen, üniversiteyi söylememesi ilginçtir. Ancak tarihen sabit bir hakikat var ki, üniversite de İslâm’ın insanlığa bir hediyesidir. Nasıl mı?

Batılı araştırmacıların tespitlerine göre kendilerinde kurulan ilk üniversite, İtalya’nın kuzeyinde “Kızıl Şehir” denilen *Bolonya* şehrinde dir. Tarihi ise 1088’dir. Ancak üzerini örtemedikleri hakikate göre Endülüs Emevi Devleti, Miladi 859’da yani Avrupa’da kurulan ilk üniversiteden tam 229 sene önce Fas’ın Fez şehrinde *Keyvuran Üniversitesi*’ni kurmuştu. Avrupa daha dünyanın düz olduğunu tartışıp, yuvarlak olduğunu söyleyenleri hapsedip, hatta öldürürken Endülüs üniversitelerinde talebeler yer kürenin resimlerini çizmeye başlamışlardı. 859’dan çok değil, 25-30 sene

[50] Ebû Dâvud, *Buyû*, 49; Tirmizî, *Buyû*, 73

[51] <http://www.sorularlaislamiyet.com/article/5290/ilk-universite.html>, Ayrıca bkz: “*Les Arabes ont-ils inventé l’Université?*” in *Le Monde de l’Education*, No:20 (september 1976), pp 41-42

sonrasında Kurtuba, Fez, Keyvuran'da üniversite sayısı 28'e varmıştı. Yıllar yılı Avrupa kralları ve devlet adamları tedâvi olmak için Kurtuba Üniversitesinin Tıp Fakültesine gelirlerdi. [52]

Hastane, Rasathane ve Üniversite'nin yanında dördüncü bir kuruma daha dikkatleri çekmemiz lazım, bu kurum da *Hisbe Teşkilatı*'dır. Hisbe Teşkilatı insanlık tarihinin gelişim seyrinde ortaya çıkan çok önemli bir kurumdur. Bu kurumu Müslümanlara mal etmek istemeyen bazı batılı araştırmacılar; aslında bu teşkilatın Roma mahsulü olduğunu iddia ederler. Onlara göre Romalıların bulup, uyguladığı bu teşkilat, fetihler sonucu Müslümanlarla tanışmış ve daha sonra Müslümanlarla tanınmıştır. Ancak bu doğru değil, insafli batılı araştırmacılarının da itiraf ettikleri gibi Hisbe teşkilatı İslâm Medeniyetinin insanlığa armağan ettiği önemli bir kurumdur [53] ve kurumun ilk kurucusu Hz. Peygamber'dir. [54]

Nedir Hisbe? Arapça'da, "hesap etmek, saymak; yeterli olmak" anlamlarındaki *hasb* (*hisâb*) kökünden türeyen *ihtisâb* masterından isim olan hisbe, kamu düzenini korumak için devlet tarafından kurulan bir denetleme teşkilatıdır. Bunun bugünkü karşılığı polis ya da daha doğru bir ifade ile zabıta teşkilatıdır. Bu işle görevli memura ise *muhtesib* denir.

Hz. Peygamber (sas) kurduğu ilk 'İslâm Çarşısı'nı denetimsiz bırakmamış, bazen bizzat kendisi, bazen de görevlendirdiği bazı sahabîler vasıtası ile sürekli kontrol altında tutmuş, insanları bu konuda eğitmek için ciddi önlemler almıştır. Efendimiz (sas) bir dönem muhtesib olarak Hz. Ömer'i, başka bir dönem Abdullah b. Said'i Medine Çarşısı için, fetihten sonra ise Said b. Âs'ı Mekke Çarşısı için görevlendirmiştir. [55] Ayrıca Efendimiz'in iki hanım sahabîyi de çeşitli zamanlarda bu alanda istihdam ettiğini görmekteyiz. O hanımlardan bir tanesi *Şifa bint Abdullah*, bir diğeri ise *Semra bint Nüheyk*'tir. [56] Bu hanım sahabîlerin çarşı-pazarda sadece hanım alıcı ve satıcıları mı kontrol ettikleri, ya da hanım-erkek herkesi mi kontrol ettikleri kaynaklarımızda net değildir. Ancak, ister herkesi olsun, ister sadece hanımları olsun bu işi yaptıkları kesindir. İbn Abdilberr'in ve

[52] Hitti, Philip K, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 790

[53] Bkz: Kallek, Cengiz TDV, İslam Ansiklopedisi, c. 18, s. 135, 136

[54] İbnü'l-Uhuvve, *Mealimu'l-Kurbe fi Ahkami'l-Hisbe*, s. 36

[55] Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, s. 448

[56] Kettânî, *a.g.e.*, s. 448, 449

Kettani’nin verdiği bilgiye göre Semra validemiz, elinde bir kırbaç ile çarşıda dolaşır, gerekli kontrolleri yapar, yeri geldiğinde uyarır, bazen de fiili olarak müdahale de bulunurdu. [57]

Muhtesiblerin çarşı-pazarda neleri kontrol ettiklerini, yetki ve sorumluluklarının neler olduğu, kısacası bu işi nasıl yaptıklarını şöyle özetleyebiliriz:

1- Çarşı ve pazarın genel nizamını/işleyişini kontrol etmek

Genel nizam dediğimiz zaman bunun içerisine her şey girmektedir. Pazarların düzeni, sergilenen malların yayanın yoluna müdahale etmemesi, bağlanan deve ve atların nizamı bozmamaları, yaya sirkülasyonunun aksatılmaması ve benzeri genel işleyişin düzenli bir şekilde sürdürülmesinin sağlanması...

Efendimiz (sas), Medine’nin pazara açılan yollarının genişliğini bile belirlemişti. O zamanki şartlar içerisinde iki deve yüklü olarak yan yana rahat geçebilmeleri için 7 zirâ’dan daha az yol genişliği olmamalıydı. [58] Yedi zirâ yaklaşık 3,5 metreye denk geliyordu. Muhtesibler bunları bile denetliyorlardı. Özellikle yollarda engeller varsa bunları kaldırıyor, yolu gereksiz yere işgal edenler varsa onları uyarıyorlardı.

2- Fiyatları kontrol etmek

Devletin piyasaya müdahale etmediğini biraz önce belirtmiştik. Peki, nasıl muhtesibler fiyat kontrolü yapıyorlardı? Özellikle fahiş fiyat uygulamaları varsa, pazarın genel piyasa şartlarını bozacak olumsuz durumlar ortaya çıkmış ve o an ihtiyaç duyulan bir mal stoklanıp, ikindiden sonra pazara yüksek fiyat ile sunulma sözkonusu ise muhtesibler derhal bunlara müdahale ediyorlar, bu konuda ortaya çıkan sıkıntıları anında gideriyorlardı. Böylece adil bir rekabet ortamında serbest fiyat uygulamasının önü açılıyordu.

[57] Kettânî, *a.g.e.*, s. 449; İbn Abdilberr, *el-İstiab fi Ma’rifeti’l-Ashâb*, c. 4, s. 285

[58] Buhârî, *Mezâlim*, 29; Müslim, *Musâkât*, 143

3- Ürünlerin kalite kontrollerini yapmak

Muhtesibler, Efendimiz’den (sas) öğrendikleri şekilde her malın olduğu gibi sergilenmesi gerektiğini sağlıyor, düşük kaliteli malların iyi mallarla karıştırılarak, iyi malın fiyatı ile satılmasına engel oluyorlardı. Nasıl oluyordu bu? Mesela; iyi hurmalar üste, kötüler alta... Müşteri hepsini aynı zannediyor, alıp eve gidince bir de ne görsün neredeyse üçte ikisi gördüğü mal değil... İşte muhtesibler bunun için pazardaki tüm malları kontrol ediyor, kalite kalite ayırıyor ve hepsinin farklı fiyatı olmasını sağlıyor, böylelikle bir mağduriyetin oluşmamasının tedbirlerini alıyorlardı.

Bu konuda Efendimiz’in (sas) uyarısını hepimiz biliyoruz değil mi? Efendimiz (sas) Medine pazarında gezerken, sergilenen buğday dikkatini çeker, elini buğday dolu çuvalın içerisine daldırır, bir de bakar ki, buğdayın üstü kuru, altı yaştır. Hemen satıcıya neden böyle yaptığını sorar. O zat: “Ya Resûlullah! Yağmur yağdı, buğdayım ıslandı, ben de kuru olanları üste, yaş olanları alta koydum” dedi. Efendimiz (sas): **“Hayır, böyle yapma! Yaşı ayrı sergile sat, kuruyu ayrı sergile sat.”** Sonra çok genel bir uyarıyı dile getirerek buyurdu ki: **“Aldatan bizden değildir.”**^[59]

Mesela o günlerde bazıları satacakları koyunları, daha bol sütlü gözükmeleri için sağılmadan birkaç gün bekletiyor, hayvanın memeleri şişmiş bir halde pazara çıkararak, sütünün çok olduğu imajı verilerek satıyorlardı. Koyunu o halde görüp, evine götüren alıcı birkaç gün sonra beklediği oranda süt alamayınca kandırıldığını anlıyordu. Bu hal çokça tekrar etmeye başlayınca, muhtesibler olaya müdahale ediyor, hadise Efendimiz’e (sas) intikal edince, O (sas) da böyle yapılmış alış-verişleri geçersiz sayarak, üç gün içerisinde alınan sütün bedeli ödenmesi şartı ile hayvanı geri verebileceklerine dair hüküm beyan ediyordu.^[60]

İşte muhtesibler bu uyarılar ışığında kalite kontrolü yapıyorlardı. Sütleri kontrol ediyor, süte su katanlar çok ağır bir biçimde uyarılıyor, tekrarı halinde cezalara çarptırılıyor, meyveleri olgunlaştırmadan satanlar ikaz ediliyor; mümkün mertebe bir kalite standardı oluşturulmaya ve bunun da korunmasına çalışıyorlardı. Ayrıca Efendimiz (sas) satılacak malda kusur adına ne varsa, gerek malın işlevini azaltan, gerekse değerini düşü-

[59] Müslim, *Âmân*, 164; Ebû Dâvud, *Buyû*, 50

[60] Buhârî, *Buyû*, 65; Müslim, *Buyû*, 23, 26

ren; bunların alıcıya açıkça söylenmesini emretmişti. Bu konuda Sahâbe’den Ukbe b. Âmir, Efendimiz’den şöyle bir hadis rivayet etmektedir: **“Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir. Kusurunu açıkça söylemeden, bir Müslüman’ın diğerine herhangi bir kusurlu/ayıplı malı satması helal değildir.”** [61]Efendimiz’in (sas) bu uyarısı diğer tüm uyarıları gibi Sahâbe’de etki uyandırıyor, onlarda gereklerini titizlikle yerine getiriyorlardı. Mesela, Cerîr b. Abdullah, bu konuda öyle titiz davranıyordu ki, diğer Sahâbe tarafından uyarılmak durumunda kalıyordu. İbn Sa’d’ın, Avn b. Abdullah’tan aktardığına göre, Cerîr b. Abdullah, bir mal satacağı zaman o malın bütün kusurlarını söylerdi. Sonra müşteriyi muhayyer bırakır ve derdi ki: “İstersen al, istersen bırak!” Bunun üzerine kendisine, “Allah iyiliğini versin! Böyle yaparsan satış yapamazsın.” denildi. O da bu söze karşılık şöyle dedi: “Biz Allah Resûlü’ne (sas) Müslümanlara nasihat etmek üzere biat ettik.”[62]

Sahâbe’nin büyük bir kısmının Cerîr b. Abdullah gibi davrandığı muhakkaktır. Ama böyle yapmayı, kusurları gizleyenler olunca da, iş muhtesiblere düşüyor, onlara pazarı kontrol ederek bu manada ortaya çıkması muhtemel sorunları çözüyorlardı.

4- Ölçü ve tartıları kontrol etmek

Ölçü ve tartıların doğru olması konusunda Rabbimizin ne kadar hassas olduğunu biz Kur’ân’dan öğreniyoruz. Daha Nübüvvetin ilk yıllarında inen ayetlerde bile bu konu gündeme gelmiş, Mutaffifin süresinde çok ağır uyarılarda bulunulmuştur.[63] Bundan dolayı Efendimiz (sas) sahâbeyi hem bu konuda ciddi bir şekilde uarmış, hem satarken, hem de alırken kesinlikle tartı ve ölçünün tam olarak kullanılmasını istemiştir. O günün dünyasında pazarda birçok ölçü ve tartı kullanılıyordu. Efendimiz (sas) bunlara da bir standart getirdi ve dedi ki: **“Ölçek Medine’nin ölçüğü, tartı ise Mekke’nin tartısıdır.”**[64] Bu söz pazara bir ölçü ve tartı birliği yani standardı getirmişti. Muhtesibler bunları da kontrol ediyorlardı.

[61] İbn Mace, *Ticâret*, 45

[62] İbn Sa’d, *Tabâkat*, c. 6, s. 291

[63] “İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!” Mutaffifin Süresi, 83/1-3

[64] Ebû Dâvud, *Buyû*, 8; Nesâî, *Zekât*, 44

5- Neceşe/müşteri kızıştırmaya engel olmak

O günkü tüccarlar, ne yazık ki bugünde bazen yapılan bir işi yapıyorlardı. Şöyle ki, mal sahibinin tanıdığı üçüncü bir şahıs, malı alacakmış gibi satılan mala talip olarak, gerçek müşterinin verdiği fiyatın üstünde bir fiyat vererek, alış-verişi kızıştırmaya çalışırdı. Böylelikle mal ederinin/değerinin biraz üzerinde satılırdı. Muhtesibler çarşı-pazarda işi bu olan simsarcı-ları tespit eder ve buna engel olmaya çalışarak, alıcı ile satıcı arasına baş-kalarının girmesini önleyerek gerçek ticareti sıkıntıya sokacak durumlara müdahale ederlerdi.

6- Çok ve gereksiz bir şekilde yemin edenleri uyararak

Ticarette ne yazık ki yemin çokça kullanılan bir yoldur. Bu konuda Efendimiz (sas) uyarı maksatlı birçok söz beyan etmiştir. Onlardan birinde diyor ki: **“Yemin mala rağbeti artırır ancak bereketi giderir.”**^[65] Başka hadislerinde ise yeminle ticaret yapana Allah’ın kıyamet günü iltifat etmeyeceğini söyleyerek, bu işin ne kadar yanlış olduğunu öğretiyordu.^[66] İşte muhtesibler bu uyarıları da yaparak; yemin gibi önemli bir hususun ele-a-yağa düşmemesi için gerekli tedbirleri alırlardı.

7- Haram kılınmış malların alım-satımını engellemek

Haramlar bellidir. İçki, domuz eti, putlar adına kesilen kurbanlar, ölü hayvan(leş) vs.^[67] Peki, Sahâbe haram olduğunu bile bile bir malın ticaretini yapar mıydı? Asla... Ancak şöyle bir durum vardı. Köylü ya da tüccar, şehir dışından pazara mal getirmiş ama içkinin haram kılındığından haberi yok... Ne yapıyor muhtesibler? Yeni nazil olmuş hükümleri alıcı ve satıcıya duyuruyorlar, ortaya çıkan yeni durumdan insanları haberdar ediyorlar. Bu hususa bir örnek vermek gerekirse, dönemin meşhur tüccarlarından Keysân’ı verebiliriz. O, Şam’a gitmiş; Şam’ın en itibar gören şaraplarından develer dolusu yük getirmiş Medine’ye... Haberi yok, gelen ayetlerden... Kim bilir ne umutlarla, ne hesaplarla Medine’ye gelmiştir? Şarapları sergilemiş pazarda... O gün muhtesib Efendimiz ve Hz. Ömer’dir.

[65] Müslim, *Musâkât*, 131, 132; Nesâî, *Buyû*, 5

[66] Ebû Dâvud, *Buyû*, 60; Nesâî, *Buyû*, 6

[67] Hz. Peygamber (sas) pazarda kedi ve köpek ticaretini de yasaklamış, sadece av köpeğinin ticaretine izin vermiştir. Bkz: İbn Hacer, *Bulûğu’l-Merâm min Edilleti’l-Ahkâm*, s.158

Efendimiz (sas) Keysân’a: **“Ey Keysân! Senin ardından içki haram kılındı”** demiştir. Belki de tüm sermayesi önünde duran içkiler olan o tüccar Keysân, anında eline aldığı bıçakla içki tulumlarını delip, tüm içkiyi sokağa akıtmıştır. ^[68]

Yine buna benzer bir hatıra aktarılır; Yemenli Feyrûz ed-Deylemi’den... Feyrûz da o günün en büyük şarap tüccarlarından biridir. Duymuş içkinin haram kılındığını; gelmiş Efendimiz’e: “Ya Resûlullah! İçki haram kılınmış, ama bizim elimizde çokça üzüm var, ne yapacağız bu üzümleri?” diye sormuştu. Efendimiz (sas) demişti ki: **“O üzümleri kurutun, kuru üzüm olarak satın.”** Bu cevap üzerine Feyrûz dedi ki: “Ya Resûlullah! Millet ne yapsın (o kadar) kuru üzümü?” Efendimiz (sas) dedi ki: **“Şerbet yapsın, hoşaf yapsın, kuru üzüm olarak yesin. Akşam içsin, sabah içsin; ıslatıp ıslatıp içsin!”** ^[69] Tabi, Feyrûz’un soruyu sorarken amacı ne onu bilmiyoruz, ama Efendimiz (sas) böyle bir cevap vermiştir.

İşte muhtesibler bu nebevî ölçülere dikkat ederek çarşı-pazarı kontrol ediyor; İslâm’ın yasakladığı malların satımına ve alımına engel oluyorlardı. Böylelikle bir denetim mekanizması ile ticarî hayat koruyor, ortaya çıkacak her türlü mağduriyetler için gerekli tedbirler alınarak sağlıklı ve güvenli bir ticarî-ekonomik hayat tesis ediliyordu.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, el-Mektebetü’l İslamîyye, Beyrut, Lübnan, 1413/1993.
- AZİZOVA, Elnure, *Hız Peygamber Dönemi’nde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2011.
- el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahih el-Buhârî*, Beytü’l-Efkârü ed-Devliyye li’n-Neşr, Riyad, Suudi Arabistan, 1419/1998.
- el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahih el-Buhârî*, Mektebetü et-Tevfikîyye, Kahire, Mısır, Tarihsiz.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi es-Sicistanî, *es-Sünen Ebi Dâvud*, Dârü’l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1414/1994.
- EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî, *Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, Dârü’l-Kütübü’l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1405/ 1986.
- EBÛ UBEYD, Kasım b. Sellâm, *el-Emvâl*, Alamü’l-Kütüb, Beyrut, Lübnan, 1395/1975.

[68] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 335, 336

[69] Ebû Ubeyd, *el-Emval*, s. 105, 106

- HAMİDULLAH, Muhammed; *İslâm Peygamberi*, (c.1-2) Terc: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993. Terc: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009.
- el-HANEFİ, Abdullah b. Muhammed el-Gazi, el-Mekkî, *İfâdetü'l-Enâm bi-zikri Ahbari Beedillahi'l-Haram mea Ta'likihî el-müsemma bi-İtmani'l-Kelâm*, el-Müessesetü'l-Düheyş, Mekke, Suudi Arabistan, 1430/2009.
- HİTTİ, Philip K, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Terc: Salih Tuğ, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- İBN ESİR, İzzuddin Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, Matbaatü'l-Muniriyye, Kahire, Mısır, 1414/1994.
- İBN HABİB, Ebü Cafer, Muhammed, *el-Muhabbar*, Dârü'l-İfâk el-Lebidiyye, Beyrut, Lübnan, Tarihsiz.
- İBN HABİB, Ebü Cafer, Muhammed, *Kitabü'l-Münemmak fi Ahbâri Kureys*, Alemü'l-Kutub, Beyrut, Lübnan, 1405/1985.
- İBN HACER, el-Askalanî, Şihabüddin Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Bulâğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan, 1425/2004.
- İBN HACER, el-Askalanî, Şihabüddin Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe*, Dârü'l-Ma'rif, Beyrut, Lübnan, 1425/2004.
- İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1421/2001.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazil Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Muhtasarü Târîhi Dimeşk*, *Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye*, Beyrut, Lübnan, 1424/2003. İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*, Dârü'l-Maarif, Kahire, Mısır, 1418/1998.
- İBN SA'D, Muhammed, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir*, Tahk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, Mısır, 1421/2001.
- İBN SA'D, Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Dâru Sadır, Beyrut, Lübnan 1414/ 1994.
- İBNÜ'L-UHUVVE, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, el-Kureşî, *Mealimu'l-Kurbe fi Ahkami'l-Hisbe*, Nşr: Muhammed Mahmud Şaban-Siddik Ahmed İsa el-Mutiî, Kahire, Mısır, 1396/1976.
- KALLEK, Cengiz, *Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, Tarihsiz.
- KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf; *Hayatü's-Sahâbe*, Tahkik: Mahmud Arnaut, Riyad Abdülhamid Murad, Dâru Sadır, Beyrut, Lübnan, 1424/2003.
- KAZVİNİ, Ebü Yahyai Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud, *Asârü'l-Bilad ve Ahbarü'l-İbad*, Dâru Sadır, Beyrut, Lübnan, 1418/1998.
- KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhay, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, Terc: Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- MAKRİZÎ, Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1419/1999.
- MÜSLİM, b. Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, *Sahih-u Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1414/1993.
- es-SEMHUDÎ, Ebü'l-Hasen, Nûrüddin Ali b. Abdillâh b. Ahmed b. Ali el-Hasenî, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1427/2006.
- SİBÂÎ, Ahmed; *Tarihu Mekke, Dirâsât fi's-Siyâse ve'l-İlim ve'l-İctimâ ve'l-Umran*, Dâr İmam ed-Da'va, Riyad, Suudi Arabistan, 1424/ 2003.

- et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarih’ül-Ümem ve’l-Mülük, Dârü’l-Kutubi’l İlmiyye*, Beyrut, Lübnan, 1422/2001.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI, *İslam Ansiklopedisi*, (c. 1-43), Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988-2013.
- VÂHİDÎ, Ebi’l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbü’n-Nüzûl, Dârü’l-Fikr*, Beyrut, Lübnan, 1421/2001.
- YILDIRIM, Muhammed Emin, *Nebevi Eğitim Modeli Dârü’l-Erkâm*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2010.
- YILDIRIM, Muhammed Emin; *Hazreti Peygamber’in (sas) Albümü*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2010.
- ez-ZEBİDÎ, Zeynü’d-Din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latif, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terce-mesi*, Terc: Ahmet Naim, Kamil Miras, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul, 1966.

